

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU-III

**20. Asırda İslâm Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve
Bediüzzaman Said Nursî**

İlmi Heyet

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. İbrahim Canan,
Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Prof. Dr. Faris Kaya

Yayına Hazırlayan

Mehmet Paksu

Tercümeleler

Arapça

Veli Sırım, Abdülaziz Hatip, Kenan Demirtaş

İngilizce

Metin Karabaşoğlu

Almanca

Nuriye Uşşak

Dizgi

Nesil Basım Yayın

551 32 25

Baskı, Cilt:

Nesil Matbaacılık A.Ş.

551 32 27

ISBN 975-408-271-5

©

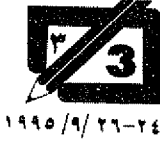
Bu eserin yayın hakkı Nesil Basım Yayın A.Ş.'ye aittir.

◆

Sanayi Cad. Bilge Sk.No: 2

Yenibsona / İSTANBUL

Tel: (0212) 551 32 25 pbx

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BEDİÜZZAMAN
الندوة العالمية في الذكر المئتين للشيخ

24-26 September 1995 İstanbul - TURKEY

MİLLİ MÜCADELEDE BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ

CEZMÎ ERASLAN*

Millî mücadele dönemi (1918-1922) olarak adlandırılan tarih, neticelerinin derinliği ve yaygınlığı bakımından Cumhuriyet tarihimiz için büyük öneme sahiptir. Altı asırlık devletin artık kendi ayakları üzerinde durma problemiyle yüzleşmesi, devletini, milletini seven insanları çıkar yollar aramaya sevk etmiştir. Mücadelenin aksiyon aşamasında yer alan insanlar arasında asker, din adamı ve serbest meslek erbabının yoğunluğu, bilhassa bu kesimin memleketin mukadderatıyla daha yakından ilgilendiklerini göstermektedir.

Ancak bilindiği üzere İstanbul Hükümeti ile bu hükümetin kabulü ve tasvibe arzından sonra padişahın onayı ile başlayan 19 Mayıs 1919 tarihli ikinci aşamada, memleketin ilim ve fikir erbabı ikili bir tercihle karşılaştırmışlardır.

İstanbul Hükümeti'ne tâbi olmak ya da Ankara'daki meclis ve hükümetini desteklemek bir tercih meselesi olunca haklılığı tabîiki başarı belirleyecekti. İstanbul Hükümeti ve padişahın önce sahiplendiği, sonra mesafeli yaklaştığı ve Nisan 1920'den sonra hasım saydığı Anadolu Hareketi başarıya ulaştığı için, ona karşı çıkanlar prestij kaybına uğrayacaklardı. Ancak, hemen her kesimden insan bu ikilemi nefsinde yaşamak durumundaydı.

Bu ikilemde her iki tarafı da akıl, iz'ân ve insaf dairesinde değerlendirerek telif edebilen nadir şahsiyetlerden birisi de Said Nursî'dir. Biz bu çalışmamızda İstanbul'daki halifeyi dışlamadan, onun nazik durumunu iyi değerlendirerek kalemi ile bu cephede savaşı ve başarılarıyla Atatürk tarafından Ankara'ya, millî hareketin mer-

*Doç. Dr. CEZMÎ ERASLAN

1961'de Adana'da doğdu. 1979'da İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. 1985'de master yaptı. 1989 senesinde arşiv çalışması için Londra'da bulundu. 1991'de "II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Devleti'nin İslâm Birliği Siyaseti" konulu tezi ile doktor oldu. 1994'de T. C. Tarihi Doçenti oldu. II. Abdülhamid devri Osmanlı tarihi ve T. C.'nin kuruluşu dönemi ile ilgili ilmi çalışmalarını yayınladı. Halen İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır.

kezine çağırılan Said Nursî'nin, bu aşamadaki en dikkate değer faaliyeti olan Hutuvât-ı Sitte'yi ele alacağız.

"Neden Hutuvât-ı Sitte?" sorusu son derece işlek bir kaleme, dimağa ve değerlendirmeye sahip yazarın bu küçücük risalesi ile karşılaşınca cevabını bulacaktır.

İstanbul'un itilaf devletlerince işgali üzerine kaleme alınan kitapçık hacmine göre son derece ihâtalı, etraflı mütalaalarla bezelidir. Mütareke dönemi Osmanlı yönetimiyle, işgalcilerin zihniyetini ve kamuoyunu verilebilecek en özlu şekilde tasvir etmektedir.

Hutuvât-ı Sitte'yi ele almamızda etkili olan diğer bir husus da, Said Nursî'nin, bu vesileyle ortaya koyduğu mücadelesinin Ankara'da büyük rağbet görmesi, hararetle desteklenmesi ve hizmete Ankara'da devam etmek üzere dâvet edilmesine vesile olmasıdır.¹

Burada hemen Said Nursî'nin, daha milli hareketin başında, Şeyhülislamlıkça çeşitli sebeplerle yayınlanan fetvalara karşı tavrını da hatırlatmalıyız. Kuvâ-yı Milliye'yi gerek dînen gerek kamu vicdanında mahkum eden, katılanların mallarını ve canlarını helal gösteren bu fetvalara mukabil Anadolu'da çok sayıda müftü ve din adamının karşı fetvaları vardı. Said Nursî de, İstanbul'un fetvasının tutarsızlığını, esassızlığını gösteren açıklamalarda bulunmuştur. Fetva için iki tarafı da dinlemenin zaruretine işaretlerle, Anadolu tarafının da dinlenmesinin gerekliliğini öne sürmüş, yapılanın zulme adalet, cihada isyan, esarete hürriyet demek olduğunu göstererek İstanbul fetvasını esastan çürütmüştür.² Bu sırada Said Nursî'nin Anadolu hareketinin ortaya koyduğu uygulamaları takdirle karşıladığını görmekteyiz. "Cây-ı dikkattir ki, merkez-i hilâfet ulemâsı ve dârü'l-hikmet ve zâbita-i ahlâkiyye ile fuhuş, işret, kumar gibi kebâiri izâle değil tevkif edemediler. Anadolu hükümetinin bir emri ile bütün işret, kumar gibi kebâirler men edildi. Demek desâtiri hikmet, nevâmiri hükümetle, kavânini hak, revâbiti kuvvetle imtizaç etmezse cumhûr-u âvamda müsmir olamaz."³

Bu vesile ile İstanbul'un merkez-i hilâfet, merkez-i ilm, merkez-i hükümet olmasına rağmen güçsüzlüğü ile vazifelerini yerine getiremediğine dikkat çekmeliyiz. Bu güçsüzlüğün devletin ve milletin haklarını savunmada Osmanlı yönetimini başarısız kıldığını, bu dönemde müteaddid kereler işbaşına gelen devlet ricalinin istilacıların himayelerini aramalarına yol açtığını ibretle izleyeceğiz ki, Said Nursî de Altıncı Hatvede aynı konuya işaret etmektedir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin Hutuvât-ı Sitte'si öncelikle düşmanı belirlemekle işe başlıyor. Her zamanın insan sürêtinde bir şeytanı olduğunu, bu zamanda da şeytana vekillik eden devletin gaddar siyasetiyle insanlar arasına fitne sokarak amacına ulaştığını ifade eden Said Nursî, Osmanlı devletine karşı da altı hatvede netice almaya çalıştığını dikkat çekiyor. İnsanların tabiatlarındaki zararlı hassaları fiili propaganda ile harekete geçiren el-hannâs lakablı insan şeklindeki şeytan insanların intikam hır-

¹ Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî, İstanbul 1991, s.252.

² Bediüzzaman Said Nursî, Tulûat, Ankara 1976, s.80.

³ gös.yer.

sını, mal, mevki tamahkarlığını, kiminin dinsizliğini, kiminin taassubunu kendi siyasetine alet etmektedir.

Bu girişten sonra hemen kısaca Osmanlı devleti ve milletinin o günlerdeki haline değinmemizde fayda vardır. Böylece altı adımı ve tesbitlerindeki isabeti daha iyi göreceğiz.

Altı asır devam eden çok milletli, çok dinli devletin son günleri dört yıl süren, devlete ve millete çok ağır, kolay kolay onulmaz yaralar açan savaşla bitmiştir. Ancak maddî yaralardan sonra millete en ziyade işleyecek olan manevi darbeler ardı ardına gelmiştir. 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin iç politika mülahazaları ile destekledikleri Yunanlılar İzmir'e çıkmışlar, sınırlı bir alanda kalma sözlerine rağmen geçtikleri yerleri yakıp yıkarak ilerlemeye başlamışlardı. Anadolu'da bu işgale karşı başlayan milli mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmesi ile liderine kavuşup çok daha organize bir hale gelmiştir. Mücadelenin organizeleşmesi işgalcilerin daha da hırçınlaşmasına ve hükümete baskıyı artırmalarına yol açtı. Bu baskılar neticesi Osmanlı yönetimi başlattığı hareketi beşinci hat-vede tafsilatına gireceğimiz şekilde kanunsuz ilan etmek zorunda kaldı. Ancak işi belirsizliğe bırakmak istemeyen işgal kuvvetleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişlerdi. İşte böyle bir ortamdaki altı adımda sonuca gitme kararındaki düşmana karşı Said Nursî bu kitabı ile mücadeleye katılıyor.

Altı adımın ilkinde "musibete müstehak oldunuz, kader zalim değil adalet eder. öyle ise size karşı muameleme razı olunuz" diyen ve dedirten işgalci güce karşı Said Nursî, çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. "Günahımız için değil, İslamiyetimiz için zulmettin ve ediyorsun" buna razı olmak ve kabul etmenin İslamiyete karşı bir iş olacağını vurgulamakla cemiyete yeni bir moral verme çalışmasına giriştiğini görüyoruz.

Said Nursî böyle söylerken, işgalcilere bu sözleri söyleten bir ortamın varlığına işaret ediyordu. Gerçekten de, İttihat ve Terakki idaresinin meşrûtiyet ve serbestlikte büyük iddialarla işbaşına gelmesine rağmen çok yoğun bir dikta uygulamasına girmesi, halkta tedirginlik yaratmıştı. İttihat ve Terakki mensuplarının bir bölümünün Mason örgütlerine girmiş olması, bir kısmının pozitivistizmle yakınlığı dolayısıyla İslamiyete uzak durmaları dindar kesimi de kendilerinden soğutmuştu. İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında Müslüman sömürge askerlerini Halifeyi dinsiz, farmason ittihatçılardan kurtarma propogandasına alet etmesi gibi dindar kesimin içerisinde İngiltere'ye kurtarıcı gibi bakanlar vardı.⁴ Parti olarak da Hürriyet ve İtilaf Fırkası, başkanı Damat Ferit Paşa ile neredeyse kayıtsız şartsız İngiliz destekçisi bir politika takip etmekteydi.

İkinci aşamada, "başka kafirlere dost olduğunuz gibi bana da dost ve tarafdar olunuz neden çekiniyorsunuz" denmektedir. Bu yaklaşımı bir vesvese olarak niteleyen Said Nursî, yardım eli kabul etmekle düşman eli öpmenin ayrı şeyler olduğuna işaret ediyor. İslâmın bir düşmanını def için, diğerinin yardım elini tutmanın hizmet olduğunu, teskin kabul etmez düşmanlık eline temasın dahi İslamiyete düşmanlık olduğunu vurguluyor. İşgalci güç burada başka kafirlere dost olduğundan bahsedir-

⁴ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul 1994, s.73.

yor ki, gerçekten de 14 Ocak 1919'da Amerikan başkanı Wilson'un prensiplerini takip için basın ve edebiyat dünyasının önde gelen isimleri Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardı.

Yine, Sivas Kongresi kararlarının 7. maddesi siyasi bağımsızlığa dokunmadan ekonomik ve sinai yardım için Amerika'ya mesaj niteliğini taşıyordu. Bu çerçevede General Harbour, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra milli hareketi kendi toplumuna da tanıtacaktır.

Burada kısa bir tesbit yapmak sonraki adımları tahlil için faydalı olacaktır. Asker, devlet adamı, aydınlar ve halk arasında iki düşüncede yoğunlaşma vardır. 1-Yabancı işgaline karşı siyasi teşebbüsü elden bırakmadan ama buna ancak silahlı direnişle zemin hazırlanacağını düşünen Milli Mücadeleciler. 2-İşgalcileri kızdıracak hiçbirşey yapmadan sadece diplomasi ile meseleye çözüm bulunacağına inanırlar. Osmanlı devletini bu bunalımlı dönemde dört defa hükümet başkanı olarak yöneten Damat Ferit Paşa bu ikinci kesimin lideri idi. Padişahın da başlangıçta birinci kesimde olduğunu ancak aşırı baskılara dayanamayarak ümidini kaybettiğini ve ikinci gruba geçtiğini mevcut vesâike dayanarak söyleyebiliriz.

Üçüncü adıma geldiğimizde, Osmanlı toplumuna seslenildiğine şahit oluyoruz. "Şimdiye kadar sizi idare edenler fenalık ettiler, karıştırdılar, öyle ise bana razı olunuz". Bunun da açık bir hile olduğunu, bu fenalıkların kökünde aynı gücün yattığını Said Nursî geniş bir tarih perspektifi ile ifade ediyor. Düşmanın Osmanlı yöneticilerinin halktan uzaklaşmasını, manevi değerlerinden kopmasını, dininden soğumasını, sadece kendisini taklit ile bir yere varılabileceğini telkin ile bu neticeyi sağladığını tesbit ediyor. Ancak, büyük bir azimle "hem insancasına hem Müslümanca yaşayacağımızı" haykırıyor. Nitekim, Salihli Kaymakamı Tahsin Beyin 23 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir telgrafta aynı husus dile getiriliyor. "İzmir hadisesini takip eden Menemen faciası mıntika-i işgaliyeye civar olan burası ile civar kazalar ahalisine fevkalade tedhiş ve hissiyat-ı diniye ve milliyelerini rencide edip, müdafaa-i vatan, muhafaza-i hissiyat-ı namus azmiyle silaha sarılmaya ve gönüllü zabitan kumandanlığı da burasını merkez itihazıyla Kuva-yı Milliye halinde içtimaa sevketmiş ve bu kuvvet her taraftan iştirak ve muavenetle günden güne tezâyüd etmekte bulunmuştur."⁵ Bunun öyle geçici bir tepki olmadığını vesikalardan öğreniyoruz. Yine Tahsin Bey, hükümet Yunan ilerlemesine karşı somut bir şey yapmazsa yöredeki "harekât ve içtimâat-ı milliyenin önüne geçmek kabil olmadıgından..." bahsediyor.⁶ Gerçekten de, bu dini, milli ve vatani şahlanış bağımsızlığa kadar artarak devam edecektir.

Adımların dördüncüsü önemli bir propaganda vesilesi oluşturmuştur. "Sizi idare eden ve bana muhasım vaziyetini alanlar—ki Anadoludaki sergerdelerdir—maksatları başkadır. Niyetleri din ve İslâmiyet değildir." Bunu da, bir vesvese olarak değerlendiren Said Nursî, hareketin ileri gelenlerini bir vesile kabul ederek, onların niyetinin ana hedefe tesirinin önemli olmadığını belirtiyor. Ana hedef, din, vatan ve milletin kurtarılmasıdır. Bunda da hiçbir şekilde itilaf yoktur. Burada vatanın kurtar-

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti (DH. KMS), 52-2/81; BOA, DH.KMS., 54-2/44, Lef 16.

⁶ BOA, DH. KMS., 52-3/31. Tahsin Bey'den 2 temmuz 1919 Tarihli Telgraf.

rılmasında çok önemli bir hareketi halk ve dindar aydınlar nazarında desteksiz bırakmak için daha önce de kullanıldığına işaret ettiğimiz bir propaganda söz konusudur. Milli Mücadele'nin başarılmasından sonra öncü kadronun arasına fikir ayrılıklarının girmiş, yolların bir ölçüde ayrılmış olması, iddiadaki gerçeklik payını düşündürse de, Kur'an'ı yüksek tutmak isteyen insanların kurtuluşa götürmek istemeleri ana hedeftir. Maksatları ne olursa olsun derken Said Nursi'nin de birtakım fikir ayrılıklarının farkında olduğunu anlıyoruz. Öncü kadro dönemin hakikaten temayüz etmiş insanlarıdır, hal ve tavırları memleket dertleriyle hemhal olanlarca bilinmek gerekir. Farklılıklarda yukarıda izah edildiği üzere ileride ortaya çıkacaktır.

Adımların etkileri en net tespit edilebileni beşinci adımdır. "İrade-i hilafet siyasetinin lehine çıktı", Bugün dahi istismar edilmeye çalışılan bu husus, iletişimin yeterince gelişmediği o günlerde, milli hareketi aleyhine son derece olumsuz tesirler doğurmuştur. Said Nursi bu husustaki irade-i hilafetin geçerli olmadığını, dindar bir insan olan Vahidettin'in kendi rızası ile bu emri çıkarmadığını, dolayısıyla itaatin gereksiz olduğunu isbat ile milli harekete büyük moral destek sağlamıştır. Şahıs olarak halife'nin emri ile ümmet adına halifelik şahs-ı manevisinin iradesi farklıdır. Bu iradenin İslâm âleminin işlerini takip etmesi için akli mesabesinde olan Şura-yı Ümmet'e (Meclis) kuvveti silahlı ordusuna ve hür milletine dayanmalıdır. Halbuki, işgal süngüleri altında karar verilmiştir. İtaat edilmemelidir. Dönemle ilgili vesikalara baktığımız zaman da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve Amasya'daki faaliyetleri üzerine geri çekilmesi için İngiliz işgal komutanlığı şiddetle baskı yapmış, padişah da son olarak devreye girdiğinde 8 temmuz 1919 tarihli telgrafında faaliyetlerinin İngilizlerin dikkatini çektiği ve hükümeti zorlamaya başladıkları, siyaset yoluyla bir şeyler yapmaya çalışırken bu gibi teşebbüslerin olumsuz hava yaratacağı hatırlatılmıştır.⁷ Padişahın aynı telgrafında dikkati çeken bir husus daha vardır. "Devletimizin mevcudiyet ve istiklalinin teminine muvaffakiyet hasıl olunca merkez-i saltanattan taşranın kurtarılması âsân olursa da merkez hatara maruz kalınca taşradan merkezi tahlis mümkün olamayacağından",⁸ yapacak makul hareketin memlekette asayişin sağlanmasına gayret olduğu vurgulanıyor. Said Nursi bu noktada daha farklı bir yaklaşım sergiliyor. "Maslahat'ta muhitten merkeze nazar edip İslâm için faideyi uzmayı tercih etmektir. Yoksa aksine olarak merkezden muhite bakmakla âlem-i islami bu devlete, bu devleti de Anadolu'ya, Anadolu'yu da İstanbul'a, İstanbul'u da hanedan-ı saltanata taaruz vaktinde feda etmek gibi bir fikrin kabul edilemezliğini" vurguluyor.

Burada bir tesbit yapalım; Halifenin gayesi de, Anadolu hareketinin gayesi de devlet ve milleti kurtarmak, ancak Said Nursi'nin bu yaklaşımı herşeyden evvel İslâm âleminin tümünü kapsamaktadır. Burada gösterilecek mücadelenin İslâm âleminin bütün olarak geleceğini ilgilendirdiği hakikatini müdrük gözükmektedir. Böylelikle mücadeleyi engelleyecek bir fetvanın geçerli olmayacağına ısrarlı oluyor. Tekrar o günlere dönersek bu ilk aşama Atatürk ve arkadaşlarının tevkiî kararlarıyla ve askeri ve mülki erkan tarafından birlikte tedbirler alınarak toplanan kuvvetlerin

⁷ Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, Ankara 1982, s.46 (Belge 48).

⁸ Atatürk ile ilgili..., s.155.

taleb edildiği gibi seri bir şekilde dağıtılması ehem ve elzem kabul edilerek⁹ son bulmuştur. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasındaki Amasya görüşmeleri sonrası taraflar arasındaki ayrılık önemli ölçüde giderilmiş, itibarlar iade edilmiştir. Ancak İstanbul'un işgali, meclisin basılması ve sonra feshi ile 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılması üzerine Damat Ferit Hükümeti'nin uygulamaları sonucu halife iradesi "Kuva-yı Milliye adı altında çıkarılan fitne ve fesadın tertipleycisi ve teşvikçisi oldukları iddiasıyla zanlı bulunan Mustafa Kemal, Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem, Doktor Adnan Bey'ler ve Halide Edip Hanımın idamlarına" dair çıkmıştır. Ancak, bu aşamada da halifenin üzerinde İstanbul'un Yunanlılara terk edileceği tehdidi vardır.¹⁰

Bütün bunlardan sonra açıkça anlaşılacağı üzere işaret edilen düşman İngiltere'dirki, altıncı adım bütün sûretleriyle bunu göstermektedir. Şöyleki, "Bana karşı mukavemetiniz beyhudedir. müttetikiniz beraberken yapamadığınız şeyi şimdi nasıl yapacaksınız?" Buna karşı Said Nursi'nin cevabını aktardıktan sonra tesbitleri doğrulayan vesikaları tarih sırasına göre verelim.

Daha çok hile ve fitne ile büyük görünen güç artık korkutucu değildir. Zira "fitne ve hile perde altında kaldıkça tesir eder", ortaya çıkınca iflas eder, söner. Örneği, Anadolu hareketine karşı ortaya çıkan haldir. İkinci olarak, kof kuvvetin % 90'ını muhalif bir cereyan bloke ediyor. Kalanı ile de dert ve dermanda müşterek olan İslâm âlemini susturup, kımıldatmayacak şekilde eskisi gibi bir istibdadın ihtimali yoktur. (Burada dert ve dermanda müşterek olan âlem-i İslam tabirini ancak bir temenni olarak kabul edebileceğimizi belirtelim)

Üçüncü olarak, "öldürmeyi iki sûrette yapabilirsin. Birincisi, ayağına düşmek, teslim olmak sûretinde ruhumuzu, vicdanımızı ellerimizle öldürmek" (İstanbul Hükümetinin ihtiyar ettiği hareket tarzıki, bütün âlem-i İslamı manen ölüme, ebediyen yenilgiye mahkum etmekle eşdeğerdir). İkincisi, "yüzüne tükürmek, gözüne tokat vurmakla ruh ve kalbiniz sağır kalır, cesed de şehit olur. Akîde faziletimiz tahkir edilmez. İslâmiyetin izzetiyle alay edilemez." (Bu yol da Anadolu'da gelişen Milli Mücadeledir. Millete yeni bir heyecan, direnme gücü, yaşama sevinci verdiği gibi, başarıları ile sadece devlet dahilinde değil, umum âlem-i İslamda çok hayırlı tezahürlere vesile teşkil etmiş, örnek olmuştur.) Burada Said Nursi'nin beşinci hatvede işaret ettiği "Onlar bizi Kabe'ye götürüyor, Kur'ân'ı yüksek tutmak istiyorlar" hali, umumi olarak yapılanın iman ve izzetimizin ayaklar altına alınmasını önlemek ve bütün Müslümanlar için İslâm iman ve izzetini canlandırmak olarak anlaşılabilir.

Kısaca "İslâm sevgisi İngiliz düşmanlığını gerektirir. Cebrail şeytan ile barışmaz demektedir. (Bunun o günlere ait bir değerlendirme olduğunu hatırlatalım)" Siyaset uygulamalarımız arasında en aptalca, en acınacak anlayışın "milletin ihtiras ve menfaatini İslâmın menfaat ve izzeti ile kâbil-i tevfiğ" görmek olduğuna işaretle meselelerin sadece Osmanlı veya İstanbul meselesi olmayıp, Müslümanca tavırla ilgili olduğuna dikkat çekiyor. Yine, en sefil ve en ahmak yaklaşımın "hayatı onun hima-

⁹ BOA, DH. KMS., 53-2/63. Lef 1.

¹⁰ BOA, DH. KMS., 49-2/57. Ayrıca, Salâhi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I-II, Ankara 1987-91.

yesi altında kabul etmek" olduğunu, yaşama şansının sadece bununla sınırlı olduğunu sanmanın ise "muhal ender muhal" olduğunu gösteriyor.

Bu ifadelerle manda ve himaye fikrinde olanları saf dışı bırakan Said Nursî, mevcut hükümetin kısmen güçsüzlükten de kaynaklanan işgalcilerin himayesine girerek hayatı sürdürme kararını da katıyken imkânsız olarak nitelemektedir.¹¹ Bununla ilgili belgeleri de bu kısmın sonunda vereceğiz.

Yine burada Said Nursî'nin Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine¹² atıfta bulunduğunu görüyoruz. Der ki: "Yaşayınız, fakat bir tek adam banâ ihanet etse yakarım yıkarım." "Eğer birisi hakka sadakat için onun kâfirâne zulmüne karşı gelse, bütün cemiyeti harap edecek." Ona bu selahiyeti veren medeniyete lanet okuyan Said Nursî, İngilizlerin gösterdiği bu kin ve düşmanlığın sadece harp hasımlığı dolayısıyla olmadığı fikrindedir. Eğer öyle olsaydı, yenildiğimizde diğerlerinin gibi onun da düşmanlığı sönerdi. Korkaklıkta örnek olan hayvanların mecbur kalınca hiç umulmadık mukavemetle hasımlarını yendiğini ifade ile "fitri bir heyecanın demir güllede ki su gibi zulmün burudetli husumet-i kafiranesine maruz kaldıkça herşeyi parçalayacağına" Rus köylülerini örnek gösteriyor. Buna ilaveten de, "imanın mahiyetindeki harikulâde şehadet, izzet-i islamiyetin tabiatındaki âlem-pesent şecaat, uhuvvet-i islamiyenin intibahıyla her vakit mucizevi sonuçlar alabileceği ümidini" izhardan kaçınıyor ki, hadiseler haklılığını gösterecektir.

İngilizlerin bu son hatvedeki iddialarının en yüksek devlet kademelerine kadar nasıl yerleştiğini vesikalardan takib ettiğimizde, müttefiklerle beraber yenemediğimiz hasmın gücüne karşı sonsuz bir bezginlik görürüz: Şöyle ki, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı gösterilen tepki üzerine Dahiliye Nezareti'nin 17 Mayıs 1919 tarihi ile Edirne'den Van'a 12 vilayet, Çatalca'dan Erzincan'a 15 Mutasarrıflığa gönderdiği şifre bu hatveye iyi bir başlangıç teşkil edecektir. İzmir'in işgalini, hükümetin İstanbul'daki işgal güçlerinin temsilcileri nezdinde şiddetle protesto ettiği belirtildikten sonra "kuvve-i galibeye mukavemet maddeten mümkün değildir"¹³ şeklinde bir teslimiyetle mücadele ta baştan mahkum edilmektedir.

Gerçi bunun asla haklardan feragat demek olmadığı belirtilmiş, durum netleşene (siyasi teşebbüsle netice alınana) kadar "vakar ve sukûneti muhafaza etmekte bir vatanperverlik"¹⁴ sayılmıştır. Devleti yöneten insanlar müttefiklerle yapamadığımızı tek başına yapamayacağımız noktasında hemfikir görünmektedirler ki, bundan sonra vereceğimiz her vesikada bu husus belirgindir. Bundan sonra da tepkiler hafifletilmeye çalışılırken, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun, Havza ve Amasya'daki çalışmalarından endişelenen İngilizlerin ısrarlı baskıları yoğunluk kazanmıştır. Hari-

¹¹ Hakikaten hükümetin siyaseten birşeyler yapma, işgalcilerin insafına sığınarak hiçbir tepki göstermeme tarzında yaklaşımları son derece temelsiz bir politikadır. Öyleki, bizzat Padişah bu sırada İngilizlerin meclis ve hükümeti yok sayıp, herşeyi kendisinden istediklerini ve yaptıklarını, ama kendisi barış meselelerini görüşmek taleb ettiğinde siyasi temsilci olmadıklarını birşey görüşmeye yetkili olmadıklarını ifade ettiklerinden şikâyet etmekle ve bu yolla birşey elde edilemeyeceğinden şikâyetçi olmaktadır. bkz., Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İtiltiklerim, Ankara 1988, s.182-183.

¹² İşgalcilerin emniyetlerini tehlikede gördükleri yerleri işgal edebilecekleri hakkındaki madde.

¹³ BOA. Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 99/222.

¹⁴ Aynı Vesika.

ciye Nezareti'nden Dahiliye'ye acele kaydıyla gönderilen 9 Haziran 1919 tarihli bir yazıda İngiltere Fevkalade Komiseri Sir Arthur Caltorpe'nin özelde Mustafa Kemal Paşa'nın azlını istediğine, genelde, memlekette vukua gelecek her türlü karışıklığın, özellikle devletin unsurları arasında dini mahiyetli her hareketin son derece vahim sonuçlar doğuracağına dikkat çekilmiştir.¹⁵ Hükümet bu sıkıştırmanın da etkisiyle emniyet ve umumi asayişin mutlaka korunmasını, her ne amaçla olursa olsun asayiş bozacak harekete izin verenlerin de katılanlar gibi şiddetle cezalandırılmasını kararlaştırmıştır. Bu tavır bize "yaşayın fakat bir tek adam bana hiyanet ederse yakarım yıkarım" tehdidinin hükümeti ne kadar pasifize ettiğini göstermektedir.

18 Haziran 1919 tarihiyle tāmimem yazılan bu şifre telgrafta teslimiyet ve kendine güvensizlik hat safhada görülmektedir. "Hakşikenâne, gâsibâne, gaddârâne işgallerden ne derece müteessir ve münfail olursa olsun Hükümet-i Osmaniye ne Yunanistan ile hatta ne de İtalya ile bu esnada harp ve darba tutuşamaz. Çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdafa edebilir vaziyettedir."¹⁶ Siyasi faaliyetin lehimize geliştiği Paris Barış Konferansı'na giden delegelerin "eczâ-yı asliyye-i vatanı" olsun kurtaracakları ümidinin arttığı bir sırada bu başarıyı engelleyecek her hareketin bir felaket olacağına inanılmaktadır. Bu felaketin de milli ordu teşkil etmek, ilhaka fiilen mani olmak, milli müdafaa hazırlamak gibi faaliyetler olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım "safdilâne vatanperverlik"¹⁷ olarak görülmektedir. Devlet ve milletin kendi gücü ve imkânlarıyla birşey yapamayacağına o denli inanan hükümet, Yunanlıların Trakya'ya girmeleri üzerine yöredeki Rumların şımarmaları ve silahlanmalarına karşı "Yunan taburlarının oradan kaldırılmasına, mümkün değilse itilaf kuvve-i askeriyesinden herhangi biriyle tebdili ve ahalideki silahların" dahi itilaf kuvvetlerinin yardımıyla toplattırılmasını kararlaştırmıştır.¹⁸ Hükümetin bu anlayışında samimi olduğunu, Said Nursî'nin deyişiyle kendi kararıyla milletin menfaatini aynı kabul ettiğini anlıyoruz: "Emr-i müdafa, Ordu-yı Osmani tarafından deruhde edilmiş olması cihetiyle bu babda hususi teşkilata lüzum kalmadığından artık bundan vazgeçerek kendi işleriyle meşgul olmaları lüzumu tefhim" edilmişti.¹⁹

Hükümetin devlet, millet ve memleket esaslarını koruyup kollamasının sadece kendine ait olduğu, dahilde yaşayan insanları da hak, hürriyet ve vazifelerini müdrük insanlar olarak görmediğini izah eden bir diğer yaklaşım 2 Ağustos 1919 tarihini taşımaktadır.

Yunanlıların saldırılarının önlenmesi için hükümetin siyasi her türlü teşebbüsü yaptığı, ilgililere sık sık uyarılarda bulunulduğu ve iyi neticelerin yakında alınacağı ümidi beslenirken, tek endişe, "gayrimesul kesân tarafından vâki olacak her türlü teşebbüsât ve harekât"²⁰ kötü tesirlerinden gelmektedir. Bu gibi istenilmeyen hareketlere bir son verilmesi milli menfaatler namına elhem ve elzem bulunmuştur.

¹⁵ BOA, DH. KMS., 53-1/43, Lef 2.

¹⁶ BOA, DH. KMS., 52-2/44, Lef 2.

¹⁷ Aynı Vesika

¹⁸ BOA, DH. KMS., 53-2/34, Lef 1.

¹⁹ Aynı Vesika, Lef 4.

²⁰ BOA, DH. KMS., 53-3/3, Lef 1. Dahiliye Nezaretinden Salihli Kazası Kaymakamlığı'na Tahrirat.

Burada bir yanlış anlamaya meydan vermeden ilave etmeliyiz ki, itilaf devletleri de Osmanlı yönetiminin ricalarına karşı ilgisiz gibi durmamakta, ancak isteklerin yerine getirilmesi için öncelikle milli teşkilat ve kuvvetlerin dağıtılmasını şart koşmaktaydılar.²¹

Bu kısmın sonunda mahalli idarecilerin meseleye yaklaşımlarından da bir örnek vermekte fayda mülâhaza etmekteyiz: Hemen belirtelim ki, meseleyi anlamayıp iyi niyetli çabalara engel olmaya çalışan, olayı kavrayıp hükümeti daha aktif olmaya sevkeden, hükümet net bir tavır alamamasından şikayetçi olan idarecilerimiz de mevcuttur. Mesela Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in 16 Temmuz 1919 tarihli gayet acele şifre telgrafı dikkate şayandır: Faik Bey işgalin başlamasından bu yana uyarılarının dikkate alınmadığından şikayetle son olarak bir durum değerlendirmesi yapar: İşgalin yayılmasına karşı iki türlü tedbir alınabilir diyen Mutasarrıfa göre ilk yol "teşebbüs-ü siyasi ile saha-i işgalin tahdidi" ve işgal altındaki yerlerde baskının hafifletilmesi, diğeri ise konferans kararlarına aykırı bir şekilde "saha-i işgalin tevsiine kuvvetle engel olmak"²² idi. Siyasetten bir şey elde edilip edilmeyeceği hakkında söz söyleme yetkisini kendisinde görmemesine rağmen kuvvetle engel olmanın uygulanabilirliği son Aydın hadisesiyle görülmüştü. Milli kuvvetler düşman ilerlemesini engelleyebileceklerdir. Gelişmeler "Yunanın bir kuvvet karşısında geri çekilmeye amade olduğunu isbat etmektedir."²³ Düzenli bir teşkilat ve ordu ile binlerle, yüzbinlerle Müslümanın ve mallarının telef olmasının önüne geçmek mümkündü.

Buna mukabil meselâ, Kayseri Mutasarrıfı Ulvi Bey Dahiliye Nezaretine gönderdiği 23 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, teşkilat-ı milliyeye aleyhine hükümetin isabetli emirlerini güya itilaf devletlerine karşı böyle yapmak icab ettiği için verildiği iddiasıyla tutmayarak kendi yaptıklarını haklı göstermek istediklerini vurguluyor. Ulvi Bey teftiş için bölgeye gelen subayların milli kuvvetlere yönelik olumlu tavrına engel olmak için de tedbirdir. Bölgede milli teşkilat ve çeteciliğin kesinlikle yasaklanmasına doğru gidildiğini yine aynı yazıdan öğreniyoruz.²⁴

Denizli müftüsü ve heyet-i milliyeye reisi Ahmet Hulusi Efendi de, halkın bu gibi tepkilerinin ancak bölgede sulhün temini, tecavüz ve teaddiyatın kesinlikle bitirilmesi halinde kesileceğini haber vermişti.²⁵

Gerçektende halkın hükümete hürmet ve sadakati çok kuvvetli idi. Ancak, önce can, mal, ırz ve namus güvenliği sağlanmalı, sonra da sukûnet istenmeliydi.²⁶ Aynı günlerde Bahkesir'de kongre halinde olan mahalli eşraf, esnaf ve sanatkar zümresi ile Kuva-yı Milliye mensupları da devlet ve hilafete bağlılıklarını her vesile ile dile getirmektedirler.²⁷

Halkın bu saygı ve bağlılığı gören, siyaset yoluyla da pek birşey elde edemeyen Damat Ferid Hükümeti, sınırlı da olsa bir tepki gösterme aşamasına ancak

²¹ BOA, DH, KMS., 54-2/44, Lef 1.

²² BOA, DH, KMS., 52-3/49, lef 3-6.

²³ Aynı Vesika.

²⁴ DH, KMS., 53-2/109.

²⁵ DH, KMS., 53-2/39. Müftülükten 28 Temmuz 1919 Tarihi ile Gelen Telgraf.

²⁶ DH, KMS., 54-2/44, Lef 16.

²⁷ DH, KMS., 53-2/40, Lef 2.

Amasya görüşmelerinden sonra gelebilmiştir. Bunu bir politik değişim habercisi olarak ele alırsak, itilaf devletleri tarafından önceden haber vermeden belde ve kasabalarımızdan herhangi birine yeni bir saldırı halinde askeri gücümüzün mutlaka engel olması kararı alınmıştır.²⁸ Yine de önceden haber verilmesi halinde karşı gelinmeyeceği düşünülmektedir. Bu kısıtlı tepkinin en önemli sebebinin ise siyasi, ekonomik ve askeri zayıflık olduğu dikkat çekmelidir. Bütün bunlara rağmen İstanbul'un işgali sonrasında padişahın yine işin başındaki anlayışına döndüğünü görmekteyiz: "Mütarekeden beri adım adım sülha yaklaşırken milliyet nâmı altında ikâ edilen iğtişâşât vahim bir hal almış ve ulaşılmak istenen sülha yönelik çabalar yarım kalmıştır." Padişah, bu isyanın devamı halinde tertip ve teşvikçileri hakkında kanuni muamele yapılmasını emretmektedir.²⁹

Netice olarak görülen odur ki, devleti yönetme sorumluluğunu taşıyanlar gerek insanlarını, gerekse imkânlarını yeteri kadar tanımamaktadırlar. Nadiren yükselen mahalli sesler ise haklı olsa da etkili olamamaktadır. Yine, devleti yöneten insanların uzun süren başarısızlıklardan dolayı bitkin ve bezgin olmaları söz konusudur. Halkı tanıyan, ona inanan ve güvenenlerin iyi bir durum değerlendirmesiyle ve sistemli bir hareketle hem memleketi kurtardıklarına hem de yeni atılımlarda bulduklarına şahit oluyoruz. Ancak bunlar da mevcut yönetimi tanımamış, köklü değişikliklere gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu ikisinin üzerinde şahsını, vatanı ve milletini ikinci planda, umum İslâm âlemini ve onun menfaatini birinci planda gören Said Nursî'nin eskiyi reddetmeden, yeniliğe kapalı olmadan, halkın İslâm imanı ve izzeti ile mücadele vereceğini, böylelikle de dünya Müslümanları için nümûne-i imtisâl olacağını isabetle değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Hutuvat-ı Sitte'yi İngilizlerin psikolojik savaş baskılarına karşı son derece etkili bir tarzda kaleme alması, sorumluları makul açıklamalar ile asıl tehlikeden haberdar etmesi son derece dikkat çekicidir. İlik bakışta doğru gibi görünen İngiliz iddialarının;—musibete müstahak olunduğu,—başka kâfilere de dost olunduğu,—şimdiye kadar yönetenlerin fenalık ettikleri,—Anadolu hareketinin maksatlarının başka olduğu,—irade-i Hilâfetin lehine çıktığı ve nihayet müttefikken yapamadığımız şeyi yalnızken hiç yapamayacağımız gibi—aslında maddî gücü büyük ölçüde yok olmuş Müslümanları mânevî güçlerinden de yoksun bırakmaya yönelik olduğunu, Osmanlı'nın şahsında İslâm âlemini ve İslâmı yenmeye, yok etmeye çalıştığını; vezir bir şekilde ortaya koymuştur. Buna engel olmaya çalışan millî mücadeleyi, liderlerinin asıl amaçlarının ne olduğu gibi o anda önemli olmayan ayrıntılara takılmayarak, millet ve devletin, hepsinden önemlisi İslâmın izzetinin kurtarılması hedefinde sonuna kadar desteklediğini ifade edebiliriz.

²⁸ DH. KMS., 53-2/34, Lef 1-2.

²⁹ Vi. Mehmet Vahidettin'in 5 Nisan 1920 Tarihli Hatt-ı Humâyunu.